

موانع قانونی موثر بر عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی واکاوی اصلاحات صورت گرفته در نظم حقوقی کنونی

نازنین زنجانی اسماعیل پور

دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه بین المللی امام رضا (ع)، مشهد

چکیده

در عصر حاضر، با گسترش جمعیت و کشف ضرورت تسهیل تجارت میان کشورهای جهان، حضور یک سازمان بین المللی تجاری که قادر به تدوین قوانین و مقررات مرتبط با صادرات و واردات آزاد سازی تجارت و حل و فصل دعاوی تجاری میان کشورهای به نحو احسن باشد بیش از گذشته توسط دولت ها درک شده است. از همین رو اغلب کشورهای جهان به سازمان تجارت جهانی به عنوان مهم ترین نهاد بین المللی تدوین کننده مقررات تجاری پیوسته و مقررات خود را بر اساس موافقتنامه های این سازمان تنظیم و تدوین می نمایند. کشور ایران نیز از ابتدای تاسیس سازمان تجارت جهانی اهمیت الحاق به سازمان مزبور را درک نموده است اما همواره با موانع حقوقی، سیاسی و برون مرزی رو به رو بوده است که مانع عضویت در این سازمان شده اند. در ارتباط با موانع موجود در نظم حقوقی کنونی ایران نظرات مختلفی وجود دارد که برخی از دکترین حقوقی و اقتصاددانان راهکار هایی را در جهت مرتفع ساختن موانع موجود ارائه کرده اند و گروهی نیز معتقدند ایران در صورت عضویت در سازمان تجارت جهانی با چالش های فراوانی رو به رو خواهد بود و نظر بر عدم امکان عضویت ایران در سازمان مزبور دارند. در پژوهش حاضر که با روش کتابخانه ای و مبتنی بر توصیف و تحلیل داده ها گردآوری شده است، این نتیجه به دست آمده است که موانع عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی به سه دسته تقسیم می شوند که برخی از آنها تاکنون مرتفع شده، بخشی دیگر با ارائه لوایح مربوطه از جانب هیات دولت به مجلس به آسانی تغییر می یابد و پاره ای از موارد نیازمند بازنگری در متن قانون اساسی است.

واژگان کلیدی: سازمان تجارت جهانی، موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (گات)، موانع حقوقی عضویت ایران، اصلاحات

مقدمه

یکی از دستاوردهای مهم کشورهای جهان در زمینه تدوین مقررات مشترک جهانی در حوزه تجارت، تأسیس سازمان تجارت جهانی^۱ در یکم ژانویه ۱۹۹۵ میلادی بوده است. سازمان مزبور یکی از تاثیرگذارترین نهاد های بین المللی است که تاکنون حدود ۱۶۵ کشور به عضویت آن درآمده و از مقررات مشترک آن بهره مند می شوند، بر اساس مقررات عضویت در این نهاد، تمامی موافقتنامه های موجود در سازمان الزامی بوده و هر یک از کشورهای جهان در صورت عضویت می بایست پیرو آنها عمل نمایند به جزء چهار موافقتنامه که جنبه اختیاری داشته و تحت عنوان موافقتنامه های تجاری جمعی شناخته می شوند. از ابتدای تأسیس سازمان تجارت جهانی تاکنون، هر یک از کشورهای متمایل به عضویت در این سازمان برخی از سیاست ها و موانع حقوقی موجود در نظام قانونی کشور خود را تغییر داده یا اصلاح نموده اند. کشور ایران نیز از بدو ارسال درخواست رسمی عضویت به دبیرخانه این سازمان دریافت کرده است مجموعه ای از موانع حقوقی، سیاسی سد راه عضویت در این نهاد مهم بین المللی شده اند که در صورت مرتفع ساختن این موارد، ایران نیز می تواند به سازمان تجارت جهانی ملحق شده و از مزایای حضور و افزایش ارتباط با کشورهای عمده تجاری جهان بهره مند شود.

بررسی تاریخی پژوهش های صورت گرفته در خصوص ماهیت سازمان تجارت جهانی آثار الحاق ایران به این سازمان و موانع پیش روی عضویت ایران نهاد مزبور نشان از این دارد که اولین پژوهش صورت گرفته توسط پژوهشگران ایرانی در حوزه سازمان تجارت جهانی توسط پروفسور بیژن بیدآباد در طرح تحقیقاتی «بررسی آثار عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی بر بخش صنعت» در سال ۱۳۷۵ صورت گرفته است که به فاصله یکسال از تأسیس این سازمان بوده است و به بررسی دقیق و کمی تاثیر عضویت ایران در سازمان تجارت بین المللی بر تغییرات در حوزه صادرات و واردات ایران می پردازد و توسط سازمان مدیریت صنعتی (مشاوره، آموزش و تحقیق) به چاپ رسیده است.

پس از ایشان دکتر عبدالحسین شیروی در پژوهشی به نام «سازمان تجارت جهانی (گات) اهداف، مبانی و ساختار» در زمستان ۱۳۷۸ موضوع سازمان تجارت جهانی را مورد تدقیق و بررسی قرار دادند که دستاورد این پژوهش در مجله مجتمع آموزش عالی قم، سال اول، شماره چهارم به چاپ رسید. از ویژگی های بارز این پژوهش می توان به بررسی تاریخچه تأسیس سازمان تجارت جهانی، اهداف اولیه سازمان، اصول و موافقتنامه های این نهاد برای نخستین بار اشاره نمود که در آینده منبع اصلی تحقیقات بسیاری از پژوهشگران قرار گرفت. سپس در بهار ۱۳۷۹ مقاله دیگری با عنوان الحاق به سازمان تجارت جهانی و تاثیر آن بر مقررات داخلی توسط ایشان در سال دوم مجله مجتمع آموزشی قم منتشر شد که در آن به شیوه الحاق کشورها به سازمان تجارت جهانی و تاثیرات الحاق به سازمان بر قوانین داخلی ایران مورد بررسی قرار گرفت. پس از اینکه پژوهشگران فوق نخستین آثار فارسی مرتبط با سازمان تجارت جهانی را به رشته تحریر درآوردند سایر نویسندگان نیز در حوزه تخصصی خود به بررسی ابعاد مختلف الحاق ایران به سازمان و موانع پیش روی عضویت در آن پرداختند. از جمله مقالاتی که با موضوع موانع حقوقی الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی تألیف شده اند می توان به موارد ذیل اشاره نمود:

۱- آقایان محمدرضا پاسبان، سعید جواندل و علی حیدریان اله آباد در پژوهشی تحت عنوان «ابعاد حقوقی الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت در زمینه مقررات صادرات و واردات» که در سال ۱۳۹۶ توسط فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، سال ششم، شماره بیست و یکم منتشر شده است به موضوع موانع موجود در نظام صادرات و واردات ایران و ارتباط آن با اصول بنیادین و موافقتنامه های سازمان تجارت جهانی پرداخته اند.

۲- در پژوهش دیگری آقایان سید محمد حسن ملائکه پور شوشتری و حمید کامل با موضوع «موانع حقوقی الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت» که در تاریخ ۱۳۹۶ توسط فصلنامه دانش و پژوهش حقوقی به چاپ رسیده است به مسئله موانع موجود در عضویت ایران

به سازمان پرداخته اند. از نقاط قوت این پژوهش می توان به طبقه بندی موانع و بررسی موردی هر یک از موارد توسط مولف اشاره نمود.

۳- در پژوهش «موانع قانونی الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی با واکاوی مقررات اقتصادی داخلی» جناب آقای جلال الدین شیر ژیان به بررسی موردی قوانین داخلی مغایر با اصول و موافقتنامه های سازمان تجارت جهانی پرداخته اند. از نقاط قوت این پژوهش نیز می توان به طبقه بندی قوانین ناسازگار با اهداف و اصول سازمان تجارت جهانی اشاره نمود.

۴- در پژوهش صورت گرفته توسط آقایان صادق ضیایی بیگدلی و احسان صلحی با عنوان «موانع فنی تجارت خارجی در ایران در پرتو حقوق سازمان تجارت جهانی» که توسط فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، دوره بیست و یکم، شماره ۶۶، بهار ۱۳۹۹ منتشر گردیده است؛ موافقتنامه موانع فنی فراروی تجارت که از جمله موافقتنامه های تخصصی سازمان تجارت جهانی است مورد بررسی قرار گرفته است و از نقاط مثبت این پژوهش می توان به بررسی موردی قانون ایران و وجود خلاء در مقررات داخلی کشورمان در خصوص لزوم ایجاد شفافیت و اطلاع رسانی با مکانیزم پیشنهادی موافقتنامه موانع فنی اشاره نمود.

۵- پروفسور بیژن بید آباد در پژوهشی با عنوان «سازمان تجارت جهانی و الحاق ایران، پیش نیاز های اصلاح ساختار اقتصاد کشور» که در سال ۱۳۸۷ به چاپ رسیده است به موانع اقتصادی موجود در نظم حقوقی کنونی ایران پرداخته اند. از نقاط قوت این پژوهش می توان به بررسی اصلاحات صورت گرفته در زمینه مقررات اشاره نمود.

۶- در پژوهش دیگری با عنوان «موانع عضویت دائم ایران در سازمان تجارت جهانی» که توسط آقایان ایمان پاک سیما، سید باقر میر عباسی، محمد صادقی و سید طه موسوی میر کلائی صورت گرفته و در فصلنامه سیاست پژوهی ایرانی، سال ۱۰، شماره ۴، سال ۱۴۰۲ منتشر شده است، به موضوع موانع موجود داخلی بر الحاق ایران به سازمان پرداخته شده و از نقاط قوت این پژوهش می توان به طبقه بندی موردی موانع و ارائه راهکار مناسب جهت برون رفت از موانع فعلی اشاره نمود.

بنابراین با توجه به ضرورت عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی و مزایای الحاق به سازمان مزبور در جهت توسعه اقتصادی و برون رفت از رکود فعلی کشور، ما نیز در پژوهش حاضر با نگاهی استدلالی به مسئله موانع سیاسی، حقوقی، اقتصادی موجود در نظم حقوقی کنونی کشور پرداخته و اصلاحات انجام شده را برشمردیم. نوآوری نوشتار حاضر در ارائه طبقه بندی متفاوت از سایر نویسندگان و بررسی شرایط عضویت کشور های دارای موانع مشابه با حقوق ایران است.

روش تحقیق

پژوهش حاضر با روش کتابخانه ای و مبتنی بر توصیف و تحلیل داده ها گردآوری شده است.

۱- تاریخچه سازمان تجارت جهانی

سازمان تجارت جهانی (WTO) به عنوان یکی از مهم ترین نهاد های بازرگانی بین المللی که به تدوین مقررات تجارت جهانی و حل و فصل اختلافات موجود میان اعضاء می پردازد نیز همانند دیگر همتایان خود در عرصه بین المللی فراز و فرود های بسیاری را تا تاسیس پشت سر گذاشته است.

در طول قرن نوزدهم و ابتدای قرن بیستم حدود ۶۵ درصد تجارت جهانی بین کشور های اروپایی و مستعمرات آنها صورت می گرفت. در اواخر قرن نوزدهم میلادی موانع موجود بر سر راه توسعه تجارت جهانی به طور قابل ملاحظه ای از بین رفت به نحوی که در طول سالهای ۱۸۶۰-۱۹۲۰ کشور ها یک دوره آزادی نسبی تجاری را تجربه نمودند ، اما رکود اقتصادی دهه ۱۹۳۰ موجب شد بسیاری از کشور ها نسبت به اتخاذ سیاست های حمایتی اقدام نمایند که نه تنها در از بین بردن رکود اقتصادی موجود موثر نبود ، بلکه به آن سرعت نیز بخشید. این تصمیم به زودی جهان را با یک بحران نوظهور رو به رو ساخت که سایر کشور ها نیز در جهت حمایت از تولیدات داخلی خود سیاست های جدیدی را اتخاذ نمودند.^۱

محدودیت های تجارتی ایجاد شده در کنار بروز جنگ جهانی دوم این نظر را تقویت نمود که همبستگی اقتصادی کشورها علاوه بر آثار مثبت اقتصادی که دارد باعث کاهش انگیزه های ادامه جنگ و همچنین ترمیم خسارت های وارد شده خواهد بود. (شیروی، ۱۳۹۱). جنگ جهانی دوم در ابعاد وسیع تری از همتای اول خود دولت های طرف اصلی جنگ را به عنوان بازیگران اصلی نمایش پیش آمده به فکر سامان بخشیدن به اقتصاد جهانی انداخت.

به همین منظور در سال ۱۹۴۴ به دعوت رئیس جمهور وقت آمریکا ، روزولت^۲ ، کنفرانسی در شهر برتون وودز (Bretton Woods Conference) همین کشور با حضور نمایندگان ۴۴ کشور دنیا برگزار گردید که از دستاورد های آن می توان به تصویب موافقتنامه تاسیس صندوق بین المللی پول^۳ و بانک بین المللی ترمیم و توسعه^۴ اشاره کرد. همچنین در سال ۱۹۴۵ دولت آمریکا پیشنهاد داد تا سازمانی تحت عنوان سازمان تجارت بین المللی^۵ تاسیس شود. (پاکدامن، ۱۳۸۴)

با این حال منشور سازمان تجارت بین المللی بلند پروازانه بود^۶ و از چهارچوب تجارت فراتر رفته و موضوعات دیگری را هم در بر می گرفت ، قرار بر این بود که تشکیل سازمان مزبور در هاوانای کوبا تصویب گردد. (شیروی، ۱۳۹۱)

نهایتا در نتیجه مذاکرات ۱۵ کشور دنیا در هاوانا کوبا متن مزبور دچار تغییراتی شد و کشور های حاضر توافق نمودند که بخشی از تعرفه های گمرکی خود را کاهش بدهند ، در نتیجه موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (گات)^۷ در تاریخ ۳۰ اکتبر ۱۹۴۷ توسط ۲۳ کشور امضا شد. بخش دیگر منشور تاسیس سازمان تجارت بین المللی را مطرح می نمود ولی طرح اخیر با مخالفت برخی از کشور ها از جمله دولت آمریکا مواجه شد. بنابراین هر چند تاسیس سازمان تجارت بین المللی (ITO) به مقصودی که از ابتدا برای آن طرح شده بود دست نیافت اما گات تبدیل به رکن مثبتی در تجارت بین الملل دنیا شد.

با از دست رفتن امید تاسیس سازمان تجارت بین المللی ، گات تنها رکنی بود که امید می رفت برخی از وظایف سازمان تجارت بین المللی را عملی سازد ، بنابراین هرچند گات صرفا یک موافقتنامه چند جانبه میان کشور ها بود با ایجاد یک دبیرخانه به بخشی از وظایف سازمان تجارت بین المللی نیز عمل می کرد.^۸

1. Anderson, Kym (ed), Strengthening the Global Trading System: from GATT to WTO, Center for International Economic Studies, University of Adelaide, Adelaide, (1996, p 3-5).

2. Franklin D. Roosevelt (1882-1945)

3. International Monetary Fund (IMF)

4. International Bank for Reconstruction and Development

5. International Trade Organization (ITO)

6. Jacson, John Howard and William J. Davey, Legal Problems of International Economic Relations: Cses, Materials, and Text on the National and International Regulation of Transitional Economic Relations, West Publishing Co, St Paul, Minn, 2nd ed 1986, P 293

7. General Agreement on Tariffs and Trade (GATT)

8. Dillon, Thomas, the World Trade Organization: a New Legal Order for World trade?, 1995, 16 Michigan Journal of International Law, P 352

مشکلات متفاوت گات موجب شد تا در آخرین دور از مذاکرات گات، دور اروگوئه که طولانی ترین دور مذاکرات کشور های متعهد به گات است (طیار؛ ۱۳۸۸) و از سال ۱۹۸۶ تا ۱۹۹۴ به طول انجامیده است؛ کشور ها سرانجام بر تاسیس سازمان تجارت جهانی (WTO) توافق نمایند و قرعه کانون تصویب این سازمان به نام دور اروگوئه بیفتد. بنابراین با تاسیس سازمان تجارت جهانی وظایف اداری گات به این سازمان محول شد و موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت به نام گات که یک موافقتنامه چند جانبه بود در سال ۱۹۹۴ جزء موافقتنامه های الزامی سازمان تجارت جهانی قرار گرفت. (شیروی، ۱۳۹۱)

۲- عملکرد سازمان تجارت جهانی

هدف اصلی سازمان تجارت جهانی ارتقای سطح زندگی، گسترش تولید، تجارت کالا ها و خدمات، استفاده بهینه از منابع موجود در جهان، افزایش سطح رفاه، کمک به آزادی هر چه بیشتر جریان تجارت (مجاور حسینی و فیاض منش، ۱۳۸۵)، استقرار نظام تجاری چند جانبه در جهان با نظر داشتن به جنبه های مختلف از جمله وضعیت ویژه کشور های در حال توسعه و کشور های دارای کمترین توسعه یافتگی است.

ماده ۲ موافقتنامه تاسیس سازمان تجارت جهانی اینطور بیان داشته است که: «سازمان مزبور نهادی مشترک برای هدایت روابط تجاری اعضای خود در خصوص مسایل مربوط به موافقتنامه ها و اسناد حقوقی است»؛ این موضوع رسالت بزرگی را برعهده این سازمان محول

کرده و توقع عملکرد مثبت موثری را از سازمان ایجاد می کند؛ زیرا اولاً، مجموعه توافقات کشور های عضو سازمان مزبور طیف وسیعی از موضوعات مرتبط با تجارت را تشکیل می دهد. ثانیاً، تعداد اعضای سازمان مزبور رقم چشمگیری را تشکیل می دهد به صورتیکه تقریباً کل تجارت بین اعضای سازمان با رعایت قواعد و اصول حاکم بر آن صورت می گیرد. از همین رو شاهد این هستیم که در سالهای عمر سازمان تجارت جهانی تاکنون موافقتنامه های مختلفی در موضوعات متنوع توسط این سازمان ایجاد شده است.

همچنین ایجاد اصولی همانند تضمین آزادی تجاری بین اعضا، کاهش تعرفه های گمرکی، اصول عدم تبعیض (اصل دولت کامله الوداد- اصل رقابت منصفانه)، الغای کلیه تبعیض های تجاری، اصل شفافیت و پیش بینی پذیری از جمله اقدامات مناسب سازمان تجارت جهانی در راستای دستیابی به اهداف مد نظر این سازمان است. یکی از نقایص گات ۱۹۴۷ وجود یک روش منسجم حل و فصل دعاوی به صورت قضایی و حقوقی بود. (شیروی، ۱۳۹۱)

اما در دور اروگوئه که در سالهای ۹۴-۱۹۸۶ به طول انجامید و مهم ترین موافقتنامه های سازمان تجارت جهانی را نیز ایجاد نمود، مکانیزم جدیدی جهت حل و فصل دعاوی توسط هیات تخصصی حل و فصل دعاوی^۱ ارائه شد که موجب می شود از بروز اقدامات یک جانبه کشور ها جلوگیری شود.

این درحالی است که در متن موافقتنامه گات ۱۹۴۷ تنها دو ماده به حل اختلاف گات اختصاص داده شده بود که این دو ماده صرفاً در حدود کلیات خطوط اصلی حل اختلاف را مشخص می نمودند و به هیچ عنوان وارد رویه ها، طریقه اجرا و قواعد حل و فصل اختلاف نشده بودند و حتی هیچ نهاد خاصی مسئول حل و فصل اختلاف در معاهده نبود؛ لذا با گذشت زمان و در پی بروز نیاز های عملی رویه حل اختلاف گات به تدریج شکل گرفت. (پیلتن، ۱۳۹۱)

نظریه های تجارت بین الملل مبتنی بر مزیت نسبی از نظریه ریکاردو^۲ تا اوهرلین^۳ همگی پیش بینی می کنند که تجارت آزاد تر به تخصیص بهتر منابع می انجامد که در نتیجه آن تولید، درآمد ملی و در نهایت رفاه عمومی افزایش می یابد اما همچنان که انتظار می رود تمامی بخش های اقتصادی از تجارت آزاد بهره مند نمی شوند. تغییر قیمت های نسبی به سود برخی و به زیان سایرین است (مجاور حسینی، فیاض منش، ۱۳۸۵)؛ لذا به گفته برخی نظریه پردازان عملکرد سازمان هایی از قبیل سازمان تجارت جهانی از سویی موجب گسترش برخی از بخش ها و انقباض سایرین می شود.

1. Dispute Settlement Body

2. David Ricardo (1772-1823)

3. Heckscher Ohlin

امروزه فرایند جهانی شدن^۱ در سطح بین الملل به طور جدی از جانب سازمان ملل متحد و سازمان های تخصصی وابسته به آن مورد حمایت قرار گرفته و به پیش برده می شود. (جواد، ۱۴۰۰)

سازمان های مطرح بین المللی در زمینه تجارت با هدف جهانی کردن دست به اتخاذ سیاست هایی می زنند که به صورت مشهود موجب می شود کشور هایی که در راستای همسان سازی خود با این اهداف حرکت نکنند از سایر رقبای خود عقب مانده و در نهایت تحت فشار جهانی اقتصادی قرار گیرند.

بنابراین عملکرد این نوع از سازمان های بین المللی علی رقم ایجاد اصول مناسب تجارت جهانی ، کمک در جهت توسعه تجارت و رفاه اجتماعی همواره همراه با نقاط کوری است که با دنبال کردن آنها متوجه خواهیم شد می توانند در کنار رشد و توسعه برخی از کشور ها موجب ایجاد زیان و حتی انزوا برای سایرین نیز بشوند.

۳- عضویت کشور ها در سازمان تجارت جهانی (WTO)^۲

عضویت در سازمان تجارت جهانی فرآیندی پیچیده و طولانی دارد و به همین جهت با عضویت در دیگر سازمان های بین المللی متفاوت است ؛ این بدین معنی است که اگر عضویت در سایر سازمان های بین المللی پیرو رعایت معیار های خاصی باشد و کشور مذکور با دارا بودن شرایط آن امکان الحاق را داشته باشد ، سازمان تجارت جهانی از این قاعده پیروی نمی کند و دارای معیار و چهارچوب ویژه ای جهت عضویت نیست و الحاق به آن نیازمند طی مسیر طولانی است که برای تمامی کشور ها استثناء ناپذیر است. ماده ۱۲ موافقتنامه تاسیس سازمان تجارت جهانی که به شیوه پیوستن به سازمان پرداخته است اینطور بیان می دارد که : «الحاق هر یک از کشور ها بر اساس شرایط مورد توافق فی ما بین دولت متقاضی و سازمان است و این موضوع پس از طی مذاکرات محقق خواهد شد». به عنوان مثال کشور ازبکستان فرآیند الحاق خود را از ۲۱ دسامبر ۱۹۹۴ آغاز کرده است اما پس از طی مراحل مورد نیاز جهت عضویت در سازمان تجارت جهانی هنوز در مرحله مذاکرات دو جانبه قرار دارد.^۳ برای اینکه کشوری بتواند به عضویت سازمان تجارت جهانی درآید می بایست اولاً ، کشور متقاضی با سازمان در خصوص شرایط الحاق به توافق رسیده و ثانیاً ، کشور متقاضی تمامی موافقتنامه های چند جانبه سازمان را به استثناء چهار موافقتنامه تجاری جمعی بپذیرد.

در جهت تحقق شرایط فوق پذیرش عضو جدید مستلزم طی کردن مراحل زیر است :

الف) پر کردن فرم تقاضانامه و ارسال آن به دبیرخانه سازمان ، ب) تشکیل کار گروه ، ج) تهیه یادداشت مربوط به تدابیر و سیاست های خارجی متقاضی ، د) پاسخگویی به سوالات مطرح شده توسط اعضا ، ه) تشکیل جلسات بررسی ، و) مذاکرات دو جانبه و چند جانبه با کشور های اصلی و مهم تجاری ، ز) رای گیری ، ح) تنظیم پروتکل الحاقی. (شیروی، ۱۳۹۱)

۴- موانع قانونی موثر بر الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی

همانطور که پیش تر بیان شد چنانچه کشوری متقاضی عضویت در سازمان تجارت جهانی باشد باید به چند نکته توجه داشته نماید ، از جمله اینکه عضویت در سازمان مزبور به معنای پذیرش تمامی موافقتنامه های چند جانبه سازمان تجارت جهانی است به جزء چهار موافقتنامه که با عنوان موافقتنامه های تجاری جمعی شناخته می شوند ؛ به علاوه می بایست با کشور های عمده تجاری وارد مذاکرات دو جانبه و چند جانبه شود. رسیدن به این توافقات و عضویت در سازمان تجارت جهانی نیازمند ایجاد شرایط و آمادگی است که کشور متقاضی را در مذاکرات پیروز نمایند ، برای مثال کشور چین پس از گذشت ۱۵

1.Globalization
2.WTO accessions

جهت دریافت اطلاعات بیشتر در خصوص نحوه عضویت در سازمان تجارت جهانی می توان به آدرس رسمی سایت مراجعه نمود :

www.wto.org

۳. برگرفته از جدول وضعیت الحاق کشور ها به سازمان تجارت جهانی در سایت رسمی این سازمان به نشانی :

www.wto.org (WTO Membership - Accessions)

سال مذاکره سرانجام توانست به عضویت سازمان تجارت جهانی درآید^۱.

اصولا کشور ها پیش از ارسال تقاضانامه به دبیرخانه سازمان تجارت جهانی به انجام اصلاحاتی اقدام می نمایند که روند پذیرش عضویت در سازمان را برای آنها تسهیل می نماید ، ایران نیز از این قضیه مستثنی نمی باشد ، با ملاحظه مقررات و سیاست های حاکم در قوانین جمهوری اسلامی ایران به این نتیجه می رسیم که کشورمان از قوانین و اصولی بهره مند است که می توانند در تعارض با اصول حاکم در سازمان تجارت جهانی باشند.

به طور کلی موانع موجود در مقررات فعلی ایران را از حیث موضوع ، منبع حقوقی و اصلاحات صورت گرفته می توان به نحو ذیل تقسیم بندی نمود :

۱- تقسیم بندی از حیث اصلاحات صورت گرفته : الف) موانعی که تاکنون مرتفع شده اند، ب) قوانینی که هم اکنون دارای تضاد با مقررات و اصول سازمان تجارت جهانی است.

۲- تقسیم بندی از حیث موضوع و منابع حقوقی : قانون اساسی ؛ قوانین مدنی ، حوزه حقوق مالکیت فکری ؛ بیمه ای ؛ مالیاتی ؛ دامپینگ ؛ صادرات و واردات ؛ نظام یارانه ها ؛ سیاست های اقتصادی (ملائکه پور شوشتری و کامل، ۱۳۹۷)

با توجه به تقسیم بندی فوق نیاز است جهت آشنایی با موانع مزبور مختصرا به بررسی برخی از آنها بپردازیم :

الف) موانع حقوقی موجود در قانون اساسی

قانون اساسی هر کشور شالوده تفکرات ، عقاید و باور های آن ملت است ؛ لذا مطالعه آن به عنوان پایه و اساس قوانین ثانویه آن کشور به هر محقق کمک می کند تا با خط مشی کلی آن نظام آشنا شود.

یکی از اصول مهم قانون اساسی ایران که با اصول حاکم در سازمان تجارت جهانی در تعارض است ، اصل ۴۴ قانون اساسی است که بیان می دارد : «نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران بر پایه سه بخش دولتی ، تعاونی و خصوصی با برنامه ریزی منظم و صحیح استوار است ...»^۲ بر این اساس صنایع بزرگ و مادر ، بازرگانی خارجی ، معادن بزرگ ، بانکداری ، بیمه ، تامین نیرو ، سد ها و شبکه های بزرگ آبرسانی ، رادیو و تلویزیون ، پست و تلگراف و تلفن ، هواپیمایی ، کشتیرانی ، راه آهن و مانند آن در اختیار دولت است. این درحالی است که هدف گات و سازمان تجارت جهانی کم رنگ نمودن نقش دولت در تجارت کالا های اساسی و هدایت اقتصاد کشور ها به سمت اقتصاد غیر دولتی است.

اصل ۷۷ قانون اساسی ایران مقرر می دارد : «عهدنامه ها ، مقاوله نامه ها ، قرارداد ها و موافقت نامه های بین المللی باید به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد» ، برداشت صحیح از اصل فوق این خواهد بود که چنانچه ایران به عضویت هر سازمان منطقه ای یا جهانی درآید ، کلیه موافقتنامه های سازمان مزبور می بایست به صورت داخلی به تصویب مجلس شورای اسلامی نیز برسد و در غیر اینصورت ایران الزام داخلی بر پایبندی و تعهد به موافقتنامه تایید نشده توسط مجلس نخواهد داشت.

از سوی دیگر بر اساس اصل ۱۳۹ قانون اساسی صلح دعوی راجع به اموال عمومی و دولتی یا ارجاع آن به داوری در هر مورد

۱. به نقل از منبع پیشین

۲. اصل ۴۴ قانون اساسی : نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران بر پایه سه بخش دولتی ، تعاونی و خصوصی با برنامه ریزی منظم و صحیح استوار است. بخش دولتی شامل کلیه صنایع بزرگ ، صنایع مادر ، بازرگانی خارجی ، معادن بزرگ ، بانکداری ، بیمه تأمین نیرو ، سد ها و شبکه های بزرگ آب رسانی ، رادیو و تلویزیون ، پست و تلگراف و تلفن ، هواپیمایی ، کشتی رانی ، راه و راه آهن و مانند اینها است که به صورت مالکیت عمومی و در اختیار دولت است. بخش تعاونی نیز شامل شرکت ها و موسسات تعاونی تولید و توزیع است که در شهر و روستا بر طبق ضوابط اسلامی تشکیل می شود. بخش خصوصی شامل آن قسمت از کشاورزی ، دامداری ، صنعت ، تجارت و خدمات می شود که مکمل فعالیتهای اقتصادی دولتی و تعاونی است. مالکیت در این سه بخش تا جایی که با اصول دیگر این فصل مطابق باشد و از محدوده قوانین اسلام خارج نشود و موجب رشد و توسعه اقتصادی کشور گردد و مایه زبان جامعه نشود مورد حمایت قانونی جمهوری اسلامی است. تفصیل ضوابط و قلمرو و شرایط هر سه بخش را قانون معین می کند.

موکول به تصویب هیات وزیران است و باید به اطلاع مجلس برسد^۱، همین اصل در ادامه چنین امر می کند که در مواردی که طرف دعوا خارجی باشد و در موارد مهم داخلی علاوه بر تصویب هیات وزیران می بایست موضوع به تصویب مجلس نیز برسد؛ این در حالی است که بر اساس مقررات سازمان تجارت جهانی که مورد توافق تمامی اعضا است، هیچ یک از کشورهای عضو حق ندارند به صورت یک جانبه علیه کشوری که معتقدند رفتارهای ناقض مقررات را داشته اقدام نمایند و موظف اند ابتدا از طریق مشورت و توافق، سازش یا میانجیگری و یا از طریق مساعی جمیله اختلاف پیش آمده را حل و فصل نمایند و در صورت عدم حصول توافق مد نظر کشور شاکی می تواند تقاضای رسیدگی به اختلاف پیش آمده را از «رکن حل و فصل دعاوی» سازمان که مرجع بین المللی رسیدگی به اختلافات اعضا است، نماید.

بنابراین با وجود رکن حل و فصل دعاوی نیازی به ورود مجلس هیچ یک از کشورها نبوده و قانون اساسی ایران در این زمینه دارای تضاد آشکار با مقررات WTO است.

از دیگر اصولی که در سالهای اخیر مورد بحث فراوان بوده و در تضاد با موافقتنامه های سازمان تجارت جهانی نیز می باشد می توان به اصل ۸۱ قانون اساسی اشاره نمود. بر اساس این اصل: «دادن امتیاز تشکیل شرکت ها و موسسات در امور تجاری و صنعتی و کشاورزی و معادن و خدمات به خارجیان مطلقاً ممنوع است».

با بررسی تاریخچه تولد و تاسیس این اصل به این نتیجه می رسیم که ملت ما پس از انقلاب و در نتیجه ناامیدی از غرب و کشورهای سرمایه داری به این نتیجه رسیده بود که حضور اتباع کشورهای خارجی جهت تاسیس هرگونه شرکت و پرداختن به امور تجارت در کشور می تواند صدمات آتی را به کشور وارد سازد که قانونگذار قانون اساسی با پیش بینی این مسئله در آن زمان از حوادث بعدی جلوگیری نمود؛ اما با گذشت زمان و گذر از دوران جنگ و رکود دولت و ملت به این نتیجه رسیدند که حضور شرکت های خارجی در خاک ایران به عنوان یکی از ثروتمندترین کشورهای منطقه و جهان می تواند به نفع کشور تمام شده و موجب توسعه اقتصادی و گسترش تجارت باشد.

این در حالی است که به موجب موافقتنامه های سازمان تجارت جهانی اعضا می توانند نسبت به ارائه خدمات تجاری، صنعتی و غیره در سایر کشورهای عضو اقدام نمایند؛ همچنین بر اساس مقررات سازمان هر کشور عضو در سازمان تجارت جهانی می تواند در دیگر کشورهای عضو امتیاز تاسیس شرکت را داشته باشد.

بند ۲ ماده ۱۶ گات اینگونه بیان می دارد که از جمله اقداماتی که یک عضو نباید انجام دهد برقراری محدودیت در مورد مشارکت سرمایه گذار خارجی از لحاظ حداکثر درصد سهام خارجی یا برحسب کل ارزش یکایک یا مجموع سرمایه گذاری خارجی است. این ماده به خوبی از اصل گسترش تجارت آزاد که از اهداف اساسی ایجاد گات است دفاع می کند. همانطور که بیان شد بخشی از اصول قانون اساسی ایران با اصول و موافقتنامه های سازمان تجارت جهانی تضاد آشکار دارد و در آینده به این مسئله خواهیم پرداخت که عملکرد جمهوری اسلامی ایران در جهت اصلاح این مقررات چگونه بوده است.

ب) مواضع حقوقی موجود در قانون مدنی

قانون مدنی ایران در ماده ۹۶۸ چنین مقرر می دارد که: «تعهدات ناشی از عقود تابع قانون محل وقوع عقد است مگر اینکه متعاقدين، اتباع خارجه بوده و آن را صریحاً یا ضمناً تابع قانون دیگری قرار داده باشد».

بر اساس ماده ۲۷ قانون داوری تجاری بین المللی^۲ داور بر حسب قواعد حقوقی که طرفین در مورد ماهیت اختلاف برگزیده باشند

۱. اصل ۱۳۹ قانون اساسی: صلح دعاوی راجع به اموال عمومی و دولتی یا ارجاع آن به داوری در هر مورد موکول به تصویب هیات وزیران است و باید به اطلاع مجلس برسد. در مواردی که طرف دعوی خارجی باشد و در موارد مهم داخلی باید به تصویب مجلس نیز برسد. موارد مهم را قانون تعیین می کند.

۲. قانون داوری تجاری بین المللی در ۲۶ شهریور ۱۳۷۶ در مجلس شورای اسلامی به تصویب رسیده و در مهر ماه همین سال مورد تایید شورای محترم نگهبان واقع شده است.

تصمیم لازم را اتخاذ می نماید اما در صورت عدم توافق از جانب طرفین ، داور بر اساس قانونی به ماهیت اختلاف رسیدگی خواهد نمود که به موجب قواعد حل تعارض مناسب تشخیص دهد.

آنچه مسلم می باشد این است که قرارداد های بین المللی خصوصی تابع قانون مورد تراضی طرفین می باشند و از آنجایی که اصل آزادی اراده بر این نوع از قرارداد ها غیر قابل انکار است نمی توان تصور کرد قانونگذار بتواند به صلاحدید خود قانون دیگری بر قرارداد حاکم نماید. (شریعت باقری، ۱۳۹۱)

اکنون وجود دو ماده ۹۶۸ قانونی مدنی و ۲۷ قانون داوری تجاری بین المللی موجب شده است دو سیاست متعارض با یکدیگر در قوانین فعلی ما وجود داشته باشد که یکی از آنها اختیار انتخاب قانون حاکم بر قرارداد را از طرفین می گیرد و دیگری به گفته برخی از حقوقدانان (نیکبخت ، بی تا) این اختیار را در حد وسیعی به آنها می بخشد ؛ لذا منطق حکم می کند که قانون گذار با یک نگاه جامع و دور نگر به تمامی مصوبات خود نسبت به اصلاح ماده ۹۶۸ قانون مدنی اقدام مناسب داشته و اختیار انتخاب قانون حاکم را به طرفین دعوا بدهد.

ج) موانع قانونی مرتبط با حقوق مالکیت فکری

با گسترش با گسترش و توسعه روز افزون شبکه های ارتباطی و رسانه ای ، صنعتی شدن بسیاری از کشور هایی که در قرن گذشته در رده کشور های در حال توسعه بوده اند یکی از نگرانی های کشور های عمده تجاری دنیا موضوع حقوق مالکیت فکری^۱ است.

با توجه به سهولت دسترسی افراد ، کپی برداری و نشر غیرمجاز ، حفاظت از دارایی های فکری دارای اهمیت بسیار زیادی است. همین عامل ، موجب شده تا حفاظت از این آثار ، تحت مفهوم «کپی رایت» در دستور کار کشورهای مختلف قرار گیرد. در همین راستا ، یکی از اولین توافقات بین المللی در حوزه مالکیت فکری نیز ، معطوف به همین موضوع بوده که در سال ۱۸۸۶ میلادی (تنها سه سال پس از کنوانسیون پاریس^۲) تحت عنوان کنوانسیون برن^۳ برای حمایت از آثار ادبی و هنری ، آغاز به کار نمود. حلقه اولیه کشورهای امضاء کننده این توافقنامه ، متشکل از کشورهای بلژیک ، فرانسه ، آلمان ، ایتالیا ، اسپانیا ، سوئیس ، تونس و انگلستان بوده که از تاریخ ۵ دسامبر ۱۸۸۷ میلادی (زمان اجرایی شدن کنوانسیون برن) به آن پیوسته اند^۴.

پس از این تاریخ تاکنون اکثر کشورهای دنیا جهت حمایت از آثار فکری خود و یا دستیابی به امکان عضویت در برخی از سازمان های بین المللی به آن پیوسته اند.

به بیان دیگر کشور های عمده تجاری به علت ورود رقبای جدید به بازار های جهانی (از جمله ورود کشور چین به عرصه کشور های تجاری پیشرفته به عنوان رقیب اصلی ایالات متحده آمریکا) دچار نگرانی شده و درصدد برآمدند تا جهت حفظ قدرت صادرات کالا و آمار تجارت های جهانی خود مالکیت معنوی را در اغلب توافقات بین المللی بگنجانند.

حتی این قسم از کشور ها تا جایی پیش رفته اند که در ماده ۳۰۱ قانون تجارت و تعرفه^۵ مصوب ۱۹۸۴ کشور آمریکا مقرر شده است رئیس جمهور آمریکا مجاز است تجارت با کشور هایی را که به رویه های تجاری نا موجه و غیر متعارف مبادرت می ورزند محدود نماید. (بید آباد و طبری، ۱۳۸۴) موافقتنامه راجع به حقوق مالکیت معنوی مرتبط با تجارت (تریپس)^۶ یکی از دستاورد های مهم کشور های اصلی تجاری است که در آخرین دور از مذاکرات گات که به دور اروگوئه معروف است در تاریخ ۱۹۹۴ میلادی پس از بررسی فراوان مورد توافق ۱۲۳ کشور حاضر در این دور قرار گرفت.

1. Intellectual Property Rights

2. Paris Convention for the Protection of Industrial Property

3. Berne Convention

۴. به نقل از کانون پتنت ایران به آدرس : www.patentoffice.ir

5. US Trade and Tariff Act

6. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS)

مطابق ماده ۹ این موافقتنامه در رابطه با حق نسخه برداری و حقوق مرتبط کشور های عضو می بایست به مواد ۱ تا ۲۱ کنوانسیون برن عمل نمایند. در این موافقتنامه همچنین طرح های صنعتی ، حق ثبت اختراعات ، طرح مدار های یکپارچه ، حفاظت از اسرار تجاری ، کنترل رویه های ضد رقابتی در مجوز های بهره برداری (لیسانس) قراردادی از دیگر مواردی است که تحت حمایت موافقتنامه تریپس قرار گرفته است. (شیروی، ۱۳۹۱)

موافقتنامه مزبور به عنوان یکی از سه موافقتنامه اصلی سازمان تجارت جهانی به شمار می رود که در کنار موافقتنامه مربوط به تجارت کالا (شورای تجارت کالا)^۱ و موافقتنامه مربوط به تجارت خدمات (شورای تجارت خدمات)^۲ به شمار می رود و شورای مرتبط با جنبه های تجارت مالکیت معنوی را نیز دارد که همگی زیر مجموعه شورای عمومی (general council) قرار می گیرند.^۳

نکته حائز توجه این است که همانطور که در بالا ذکر شد هر یک از اعضاء سازمان تجارت جهانی موظف به پذیرش تمامی موافقتنامه های سازمان به جزء چهار موافقتنامه تجارت جمعی است و ایران نیز در صورت عضویت در این سازمان از این قید مستثنی نمی باشد.

کشور ایران در گذر از ادوار مختلف شاهد نظر های گوناگون فقها و حقوقدانان در خصوص مالکیت معنوی بوده است ، مخالفان حقوق مالکیت معنوی " با استناد به قاعده تسلیط ، عدم امضای شارع ، نهی از کتمان علم ، وجوب ارشاد جاهل و احتساب اموال معنوی در زمره اموال حکومتی به طرح دیدگاه خویش پرداخته اند و از سوی دیگر موافقان مالکیت معنوی نیز استناد به قاعده لاضرر ، صحت ، سبق ، نظریه منطقه الفراغ ، عموم اوفوا بالعقود و سیره عقلا اقدام به موافقت با حقوق فوق نموده اند ." (گیاهپور، ۱۳۹۵)

در سالهای متمادی غالب بودن نظر مخالفان پیوستن به کنوانسیون برن که یکی از پیش زمینه های عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی نیز می باشد ، ایران توانست گامی مهم در عرصه حقوق مالکیت فکری برداشته و قانون ثبت اختراعات ، طرح های صنعتی و علائم تجاری را در سال ۱۳۸۶ در مجلس شورای اسلامی تصویب و به تایید شورای نگهبان برساند. در ادامه پژوهش پیش رو به این مبحث خواهیم پرداخت که وضعیت فعلی ایران در الحاق به کنوانسیون برن چگونه است.

د) موانع حقوقی موجود در قوانین بیمه ای

نیاز های گسترده و پایان ناپذیر بشر بی شک می طلبد که مشکلات متنوع و فراوانی نیز برای او به وجود آید ، بنابراین انسان نیازمند یک پشتیبان است و بهترین پشتیبان او می تواند بیمه باشد. (کیانمهر، ۱۳۹۷)

سازمان تجارت جهانی با اهدافی که جهت تسهیل فرآیند تجارت و ایجاد فضای مناسب برای بازرگانی بین المللی دارد به مسئله بیمه به عنوان یکی از نیاز های اساسی بازرگانان در فضای کسب و کار امروزی نیز توجه داشته است ؛ و همانطور که در بالا گفته شد موافقتنامه های این سازمان نسبت به تمامی اعضاء تسری می یابد مگر مواردی که صراحتاً توسط سازمان استثناء شده باشند. بررسی قواعد و مقررات بیمه ای ایران آشکار خواهد کرد که آیا صنعت بیمه داخلی با قواعد WTO سازگاری دارد یا همانند سایر موارد دارای تضاد است.

به موجب لایحه قانون ملی شدن مؤسسات بیمه و مؤسسات اعتباری سال ۱۳۵۸ : «به منظور حفظ حقوق بیمه گذاران و گسترش صنعت بیمه در سراسر کشور و گماردن بیمه در خدمت مردم از تاریخ تصویب این قانون کلیه مؤسسات بیمه کشور ضمن قبول اصل مالکیت مشروع مشروط ، ملی اعلام می شود و پروانه فعالیت نمایندگی های مؤسسات بیمه خارجی در ایران لغو می شود».

1. Council for trade in goods
2. Council for trade in services

۳. جهت کسب اطلاعات بیشتر در خصوص چارت تشکیلاتی سازمان تجارت جهانی مراجعه شود به آدرس سایت.

همچنین به موجب قانون تاسیس بیمه مرکزی ایران و بیمه گری مصوب ۳۰ خرداد ۱۳۵۰ بیش از ۲۰ درصد سهام موسسات بیمه ایرانی را نمی توان به اشخاص حقیقی یا حقوقی تبعه خارج واگذار نمود و واگذاری سهام آنان می بایست با موافقت قبلی بیمه مرکزی ایران باشد. آنچه مسلم می باشد این است که یکی از اصول بنیادین سازمان تجارت جهانی، آزادی تجارت، مرتفع ساختن محدودیت های پیشین تجارت جهانی و امکان سرمایه گذاری کشورهای عضو WTO در سایر کشور های عضو می باشد که این موضوع صراحتاً در موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت ذکر شده است. از این رو می توان نتیجه گرفت که قوانین بیمه ایران با قواعد سازمان مزبور مغایرت داشته و رفع آن از جانب قانون گذاران ایرانی انتظار می رود.

به ویژه اینکه " بخشهای خدماتی در ایران همانند بیمه حتی در سطح داخل کشور بدون رقیب و با حمایت های وسیع دولتی به فعالیت می پردازند و در صورت عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی با رقاباتی کارا تر رو به رو خواهند شد که احتمالاً در مصاف با آنها امکان رقابت نخواهند داشت " ^۱ و این مسئله توجه بیشتری را از جانب دولت و دستگاه قانون گذاری می طلبد.

ه) موانع حقوقی موجود در نظام مالیاتی کشور

یکی از اصول بنیادین گات و به تبع آن سازمان تجارت جهانی این است که هیچ یک از کشورهای عضو حق ندارند برخوردی متفاوت از کالای های تولید داخل نسبت به واردات به کشور خود داشته باشند و این بدین معنی است که مسائلی از قبیل تعرفه های گمرکی، معافیت های مالیاتی یا پرداخت آن، الزام به استفاده از مواد اولیه خاص و غیره نسبت به هر دو (کالا و خدمات تولید داخل و وارداتی) به طور مساوی باشد.

اساساً هرچند سازمان تجارت جهانی برقراری تعرفه (شیروی، ۱۳۹۱) یا حمایت از صنایع و تولیدات داخلی (ملائکه پور شوشتری و کامل، ۱۳۹۷) را منع نکرده است اما برخورد متفاوت با کالا های تولید داخل را اصولاً مجاز نمی داند.

باید توجه داشت گات ۱۹۹۴ خود از پیشگامان حمایت از بخشهای تولید داخلی کشور ها است و به همین منظور در ماده ۱۸ موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت تصریح می کند کشور هایی که در راستای اجرای برنامه ها و سیاست های داخلی خود اقدامات حمایتی را نسبت به واردات اتخاذ می نمایند می بایست از تسهیلات مضاعف بهره مند گردند تا انعطاف کافی جهت اعطای تعرفه را داشته باشند.

مطابق ماده ۱۳۲ قانون مالیات های مستقیم مصوب اسفند ۱۳۶۶ واحد های تولیدی مندرج در این ماده از تاریخ شروع بهره برداری تا یکسال از پرداخت مالیات واحد تولیدی معاف بوده و در صورت احراز سایر شرایط مندرج در ماده مزبور بر مدت معافیت آنها افزوده نیز خواهد شد. برخی دیگر از مواد باب چهارم این قانون نیز به موارد معافیت واحد های تولیدی داخلی نیز می پردازند که این موضوع مغایرت صریح با موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت و به تبع آن اصول سازمان تجارت جهانی دارد.

ز) موانع حقوقی مرتبط با موافقتنامه ضد دامپینگ^۲

دامپینگ به بیان ساده عبارت است از اینکه " هنگامی که یک صادر کننده محصولی را پایین تر از قیمت تمام شده به کشور دیگری صادر می کند دامپینگ صورت می گیرد ". (شیروی، ۱۳۹۱)

دامپینگ از مواردی است که می تواند به تولید داخلی کشور ها آسیب وارد سازد و یکی از دستاورد های مثبت دور اروگوئه تصویب موافقتنامه ضد دامپینگ است. با بررسی سیاست های داخلی ایران متوجه خواهیم شد که حمایت از صنایع و تولید داخلی به وسیله اتخاذ روش هایی همانند سهمیه بندی ارز یا گران کردن کالا های وارداتی از طریق افزایش تعرفه های گمرکی و یا سایر مواردی که به منظور حمایت و تشویق افزایش تولید و توسعه صادرات به عمل می آید می توانند از موارد مغایرت با موافقتنامه ضد دامپینگ سازمان تجارت جهانی باشد که به کشور ها مجوز اقدام متقابل در برابر دامپینگ داده شده است.

۱. به نقل از منبع پیشین، ص ۱۰

ح) موانع حقوقی مرتبط با نظام صادرات و واردات

همانطور که گفته شد سازمان تجارت جهانی و تبع آن گات حاوی اصول بنیادینی می باشند که تبعیت از آنها بر تمامی اعضا لازم است، یکی از این اصول، اصل رفتار ملی (National Treatment) است و ماده ۳ موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت صراحتاً به اصل رفتار ملی به عنوان دومین اصل بنیادین گات پرداخته است.^۱ هرچند گات بارها اعلام کرده است طرفدار حمایت از کالاها و خدمات تولید داخلی کشور های عضو است اما همواره نسبت به عدم اتخاذ سیاست های تبعیضی تاکید داشته است. بر اساس بند اول ماده مزبور هدف از ایجاد اصل رفتار ملی این است که اطمینان حاصل گردد هیچ یک از اعضا سیاست های تبعیضی به منظور حمایت از تولید داخلی نخواهند داشت. به عبارت دیگر فلسفه تاسیس اصل مزبور این است که در تجارت آزاد که بازار تعیین کننده اصول رقابت است و افرادی با توان بیشتر و پویا تر نسبت به سایرین پیروز هستند، نباید تبعیض های کشور میزبان فضای رقابت را مخدوش ساخته و دولت فضای رقابت را به نفع تولید کنندگان داخلی فراهم سازد. (صادقی و غفاری فارسانی، ۱۳۹۰) این درحالی است که بر اساس ماده ۶ قانون مقررات صادرات و واردات کشور مصوب سال ۱۳۷۳: «اولویت حمل کالا های وارداتی کشور با وسایل نقلیه ایرانی است»؛ همچنین مطابق آیین نامه اجرایی قانون حمل و نقل و عبور کالا های خارجی: «عبور کالا های خارجی از قلمرو جمهوری اسلامی ایران منوط به سپردن وجه الضمان خواهد بود». بنابراین اولویت ایجاد شده برای شرکت های حمل و نقل داخلی نسبت به رقبای خارجی خود خلاف اصل رفتار ملی است و دولت ایران در صورت عضویت در سازمان تجارت جهانی موظف به ایجاد برابری میان شرکت های حمل و نقل داخلی و خارجی خواهد بود. در مقررات گات تلاش شده است تا به منظور حصول هدف موافقتنامه و برپایی سازمان جهانی تجارت از ایجاد محدودیت های وارداتی پرهیز شود. (پاسبان و جواندل و حیدریان اله آباد، ۱۳۹۶)

مطابق بند الف ماده ۲۰ موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت کشور ها می توانند از ورود کالا هایی که خلاف اخلاق عمومی هستند جلوگیری نمایند ولی اصولاً نمی توانند کالا ها را بنابر مجاز یا مشروع بودن یا نبودن تقسیم کنند. همچنین مطابق ماده ۱۱ گات ۱۹۹۴ اعضا نباید هیچگونه محدودیت سهمیه بندی یا مجوز های صادراتی و وارداتی در مورد واردات کالا از سایر کشور ها اعمال نمایند. با این حال قانونگذار ایرانی در ماده ۲ قانون مقررات صادرات و واردات مصوب ۱۳۷۲/۷/۴ کالا های صادراتی و وارداتی را به سه گروه کالا های مجاز، مشروط و ممنوع تقسیم می نماید و در تبصره ۱ این ماده مقرر می دارد دولت می تواند بنا به مقتضیات شرایط خاص زمانی با رعایت قوانین مربوطه صدور یا ورود برخی از کالا ها را ممنوع نماید. چنانچه منظور قانونگذار از تدوین تبصره ۱ این ماده مقتضیاتی همانند عبارت خلاف اخلاق عمومی ماده ۲۰ گات باشد، وجود این تبصره مغایرتی با مقررات گات نخواهد داشت حال آنکه چنین برداشتی محال به نظر رسیده و قانونگذار اختیار وسیعی را در حوزه صادرات و واردات برای دولت در نظر گرفته است؛ به علاوه اینکه همانطور که ذکر شد اساس تقسیم بندی کالا ها از جانب گات ممنوع اعلام شده است و هیچ توجیه منطقی از دید سازمان تجارت جهانی ندارد؛ لذا شایسته است مقررات صادرات و واردات اصلاح گردد.

خ) موانع حقوقی مرتبط با نظام یارانه ها

یکی از اصولی که سازمان تجارت جهانی برای آن احترام زیادی قائل بوده و همواره در راستای حفظ آن تلاش نموده است، اصل «تجارت آزاد»^۲ است. این اصل موید این نکته است که کالا ها بدون محدودیت میان کشور ها مبادله شوند و سیاست های منحرف کننده ای که به ضرر برخی از بازیگران صحنه ی اقتصادی است اتخاذ نگردد. یکی از مواردی که به تجارت آزاد آسیب جدی وارد می سازد پرداخت یارانه های صادراتی^۳ به اشخاصی از قبیل شرکتها است که عموماً توسط دولت و اشخاص حقوق عمومی پرداخت می شود.

1. Davy, William J., the WTO/GATT World Trading System: an Overview, Kluwer, the Netherlands, 1995, p. 3

2. Free Trade

3. Export subsidies

یارانه در لغت به معنای کمک مالی دولت به تولید کنندگان و مصرف کنندگان کالا های اساسی به منظور پایین نگه داشتن نرخ آنها و مترادف سوبسید است. (فرهنگ لغت عمید) و در اصطلاح تجارت بین الملل منظور از یارانه حمایت های مالی دولتی است که منفعتی را به دریافت کننده آن انتقال می دهد؛ بنابراین یارانه های صادراتی به کمک ها، پاداش ها و امتیازاتی اطلاق می شود که توسط دولت یا نهاد های وابسته به دولت به منظور تشویق صادرات و یا حفظ و گسترش بازار های صادراتی به صادر کنندگان محصولات معینی پرداخت می گردد. (شیروی، ۱۳۹۱)

به طور کلی یارانه بر اساس فاکتور های مختلفی از قبیل موضوع، نحوه تخصیص و غیره به سه گروه یارانه های مجاز؛ قابل تعقیب و ممنوع تقسیم می شوند. یارانه هایی از قبیل در اختیار قرار دادن سوخت، آب، چنانچه به صورت عمومی و بدون تبعیض برقرار شوند در دسته یارانه های مجاز قرار می گیرند؛ مواردی که به صورت عمومی نبوده و گروه خاصی از آن ذینفع هستند عموماً در گروه یارانه های قابل تعقیب جای دارند؛ اما مواردی همچون پرداخت جوایز صادراتی؛ معافیت از مالیات^۱ از جمله مواردی می باشند که همواره در دسته یارانه های ممنوع قرار دارند.

تاثیری که پرداخت یارانه های صادراتی بر روی اقتصاد کشور ها دارد به این صورت است که، هنگامی که صادر کننده ای در کشور مبدا اقدام به تولید کالای الف می کند، قیمت نهایی آن کالا جهت امر صادرات را بر اساس قیمت تمام شده که نتیجه مراحل مختلف ساخت آن کالا است انتخاب می کند، حال چنانچه تولید کننده مزبور از کمک هزینه یارانه های صادراتی برخوردار شده باشد قیمت تمام شده او بسیار پایین تر از قیمت نهایی سایر رقبای خود در دیگر کشور ها خواهد بود، در نتیجه پس از صادرات آن کالا به سایر کشور ها، کالا و خدمات تولید داخلی کشور مقصد توان رقابت با محموله صادراتی را نخواهد داشت و مصرف کننده داخلی متقاضی دریافت همان کالای مشابه با قیمت نهایی ارزان تر نسبت به کالای همتای داخلی خواهد بود، آنچه از این نا برابری آشکار در طول زمان حادث می شود تنها نابودی اقتصاد کشور هایی است که وارد کننده کالا های دارای یارانه های صادراتی بوده اند.

مسئله یارانه های صادراتی در گذر از ادوار تاریخ فراز و نشیب بسیار داشته است، موضوع پرداخت یارانه ها ابتدا در موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت مطرح شد؛ سپس در سالهای ۱۹۷۳-۷۹ در دور توکیو اصلاح گردید، اما بسیاری از اعضا از پذیرش آن خودداری نمودند نهایتاً در آخرین دور از مذاکرات گات تحت عنوان دور اروگوئه مسئله یارانه ها برای تمامی اعضا مسجل شده و موافقتنامه راجع به یارانه ها و اقدامات جبرانی^۲ به یکی موافقتنامه های الزامی سازمان تجارت جهانی مبدل شد.

با بررسی قوانین مختلف داخلی به این نتیجه می رسیم که قانونگذار ایرانی در اشکال متفاوت اعطای یارانه ها را تایید نموده است که این معضل بزرگی برای عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی و حتی تجارت در ابعاد گسترده است.

قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مقرر می دارد: «دولت مکلف است نسبت به هدفمند سازی و ساماندهی یارانه ها و جوایز صادراتی در قالب حمایت های مستقیم و غیر مستقیم اقدام نماید». این ماده صراحتاً پرداخت یارانه را تایید و یکی از تکالیف دولت را سامان دادن به نظام پرداخت یارانه ها معرفی کرده است که خود نشان از اهمیت این مسئله در دیدگاه قانونگذار ملی دارد. همچنین مطابق دستورالعمل پرداخت مشوق های صادرات غیرنفتی کشور مصوب ۱۴۰۲ که در راستای تحقق بند (۱۰) سیاست های کلی اقتصاد مقاومتی به منظور حمایت همه جانبه و هدفمند از صادرات کالا ها و خدمات و تسهیل فرآیند صادرات محصولات و خدمات صادراتی کشور ابلاغ شده است؛ رؤس برنامه های حمایتی و تشویقی و میزان بهره مندی و هدفمند از صادرات کالا ها و خدمات و تسهیل فرآیند صادرات محصولات و خدمات و هدفمند از صادرات کالا ها و خدمات و تسهیل فرآیند صادرات محصولات و خدمات و تسهیل فرآیند صادراتی کشور ابلاغ شده است؛ رؤس برنامه های حمایتی و تشویقی و میزان بهره مندی از مشوق های صادراتی بیان شده است که در جدول شماره ۱ آن مواردی از قبیل پرداخت یارانه سود تسهیلات بانکی؛ کمک هزینه حمل هوایی کالا های صادراتی تا حداکثر ۵۰ درصد

۱. همانند مواد باب چهارم از قانون مالیات های مستقیم مصوب ۱۳۶۶

2. The Agreement on Subsidies and Countervailing Measures (SCM Agreement)

هزینه حمل هوایی ملاحظه می شود.^۱

همچنین طبق بند ج ماده ۱۲۷ قانون مالیات های مستقیم مصوب ۱۳۶۶ جوازیزی که دولت به منظور تشویق صادرات و تولید و خرید محصولات کشاورزی پرداخت می نماید نیز مشمول مالیات اتفاقی نخواهند شد.

بر اساس ماده ۱ آیین نامه اجرای ماده ۶۵ قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت^۲، بانک توسعه صادرات ایران موظف است نسبت به اعطای اعتبار و تسهیلات به صادرکنندگان خدمات فنی و مهندسی به منظور اجرای پروژه های فنی و مهندسی در خارج از کشور و همچنین پرداخت ما به التفاوت نرخ سود و کارمزد اعتبارات اعطایی اقدام نماید.

همچنین بنابر ماده ۲ قانون رفع برخی از موانع تولید و سرمایه گذاری صنعتی مصوب مرداد ۱۳۸۶، به منظور حمایت از صادرات صنعتی، دولت موظف است مبلغی را به منظور جبران بخشی از هزینه های صادراتی کالا های مصرفی و سرمایه ای، اجزاء و قطعات و مجموعه های تولید و خدمات فنی و مهندسی کشور حداقل معادل حاصل ضرب دو سوم ارزش صادرات سال قبل و ما به التفاوت نرخ تسهیلات بانکی داخلی با نرخ بین بانکی (نرخ لایبور)^۳ در بودجه های سالانه پیش بینی و به صادرکنندگان محصولات فوق الذکر حداکثر سه ماه از تاریخ صادرات پرداخت نماید.

همانطور که ملاحظه شد مقررات فعلی ایران در بر دارنده قوانینی است که به صورت جزئی یا کلی از اعطای یارانه های صادراتی در قالب های گوناگون حمایت به عمل آورده و با موافقتنامه راجع به یارانه ها و اقدامات جبرانی سازمان تجارت جهانی مغایرت دارد.

ج) موانع مرتبط با سیاست های اتخاذ شده توسط دولت

بررسی وضعیت کشور های عضو در سازمان تجارت جهانی نشان می دهد، اغلب کشور هایی که جزء کشور های موسس سازمان محسوب نشده و همچنین کشوری از جامعه کشور های جهان اولی هم به حساب نمی آمده اند مجبور به تغییر برخی از سیاست های خود شده اند تا امکان حضور در سازمان تجارت جهانی و استفاده از شرایط مطلوب اقتصادی برای آنها فراهم شود. یکی از سیاست هایی که در ادوار گذشته طرفداران بسیاری داشت اما امروزه دیدگاه جهانی در خصوص آن تغییر کرده است، مسئله مداخله دولت در امر اقتصاد می باشد. در گذشته که انسان بدون تجربه برگ های ابتدایی تاریخ را می زیست این مسئله منطقی به نظر می رسید که دولت تنها بازیگر صحنه اقتصادی و بدون رقیب جدی باشد؛ اما گذشت زمان رقیب هایی به مراتب جوان، پویا و خلاق تر را به صحنه اقتصادی جامعه آورد و این نظریه مطرح گشت که مداخله دولت در امر اقتصاد و حتی بدون وجود رقیب، بیش از آنکه سودمند باشد، زیانبار است. بنابراین در کشوری همچون ایران که میزان مداخله دولت در امور اقتصادی بسیار بیشتر از اشخاص حقوق خصوصی است و بسیاری از اقتصاد دانان نیز بارها به این مسئله ایراد کرده اند، موضوع کاهش دخالت دولت در امر اقتصاد ضروری به نظر می رسد. هرچند اصولاً اهمیت نقش حضور دولت در امر اقتصاد انکار ناپذیر بوده و هیچ یک از منتقدان نسبت به آن بی توجه نبوده اند.

آنچه مشوق دولت ها به سمت خصوصی سازی است، توجه به این مسئله است که چنانچه دولت به عنوان یک بازیگر مهم اقتصادی تمامی نقش های مختلف را خود به عهده گیرد، عظیم تر شده و ابعاد بیشتری از زندگی مردم را کنترل خواهد نمود، شاید در ابتدا میزان تاثیر دولت در تمام مسایل راهبردی کشور به چشم نیاید اما پس از گذشت زمانی طولانی، اقتصاد دانان جامعه تفسیری منفی از حضور پر رنگ دولت در ابعاد مختلف زندگی مردم را خواهند داشت؛ چراکه حتی بزرگترین بازیگران و نقش آفرینان هم توان مدیریت طیف وسیعی از موضوعات به صورت همزمان را نخواهند داشت.

۱. مطابق تبصره ۳ ماده ۱ این دستورالعمل جامعه ذینفعان و نحوه برخورداری از این مشوق ها توسط سازمان توسعه تجارت ایران معرفی شده اند؛ پورتال رسمی سازمان توسعه تجارت ایران:

www.tpo.ir

۲. قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت در راستای اصل ۱۵۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در ۱۳۸۰/۱۱/۲۷ توسط مجلس شورای اسلامی تصویب شده است.

3. LIBOR

بررسی های موجود نشان می دهد سایر اعضای WTO نیز تغییرات سیاستی و نهادی بسیاری را ، به لحاظ ساختار و کیفیت طی فرآیند الحاق خود به سازمان به عمل آورده اند تا بتوانند از منافع نظام چند جانبه تجاری بهره مند شوند. (فتحی، ۱۳۹۰)

از دیگر سیاست هایی که تاثیر به سزایی جهت الحاق به سازمان تجارت جهانی داشته اند می توان به موارد ذیل اشاره نمود ؛ سیاست های اتخاذی مرتبط با نظام واردات و صادرات ؛ مجموعه سیاست های مرتبط با تجارت خدمات از جمله ارتباطات ، آموزش ، محیط زیست حمل و نقل ؛ سیاست های اتخاذ شده دولت در ارتباط با محدودیت های گمرکی ؛ کنترل و ممنوعیت های مرتبط با سرمایه گذاری خارجی.

نتیجه بررسی های انجام شده بر روی کشور های مختلف نشان داده است برخی از کشور ها طی انجام مذاکرات عضویت در سازمان تجارت جهانی برخی از سیاست های اقتصادی خود را تغییر داده و پس از عضویت نیز به آن پایبند بوده اند همانند کشور های آلبانی و استونی ؛ در حالیکه برخی دیگر از کشور های مورد بررسی صرفا طی انجام مذاکرات سیاست های اقتصادی خود را بهبود بخشیده و پس از عضویت به همان سیاست های سابق خود بازگشته اند همانند کشور های ارمنستان و کامبوج^۱.

بنابراین در صورت عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی و حتی جهت انجام مذاکرات دو یا چند جانبه ، کشورمان می بایست نسبت به اصلاح یا تغییر برخی از سیاست های اقتصادی خود اقدامات لازم را صورت بدهد.

۵- عملکرد ایران جهت عضویت در سازمان تجارت جهانی

به طور کلی مجموعه اقدامات ایران جهت عضویت در سازمان تجارت جهانی و بهره مندی از اصول و نظام تجاری این سازمان شامل دو دسته اقدامات می شود :

الف) دسته اول : اقدامات مرتبط با الحاق ایران در WTO

ب) دسته دوم : اصلاحات صورت گرفته جهت عضویت در سازمان تجارت جهانی

الف) اقدامات مرتبط با الحاق ایران در سازمان تجارت جهانی

با بررسی اجمالی تاریخچه حضور ایران در گات به این نتیجه خواهیم رسید که ایران به جهت اینکه از امضاء کنندگان منشور هاوانا بوده است از روز های نخست فعالیت گات در سالهای ۱۹۴۸ نیز به عنوان عضو ناظر در جلسات کشور های متحد در گات شناخته می شد. حتی در سال ۱۹۷۴ به سمت ناظر در شورای نمایندگان گات نائل آمد. اما همانطور که برخی از نویسندگان اشاره داشته اند (فاخری، بی تا) ایران هیچوقت به عضویت رسمی گات در نیامد. اما پس از انقلاب و دوران هشت سال جنگ تحمیلی دولتمردان ضرورت الحاق به سازمان تجارت جهانی را بیش از پیش احساس کردند و موضوعاتی از قبیل جبران خسارت های ناشی از جنگ ، لزوم کوچک شدن حجم دولت و گسترش فعالیت های بخش خصوصی ، گسترش روابط اقتصادی با کشور های صنعتی اروپایی ، تشویق سرمایه گذاری خارجی ، کاهش تدریجی یارانه ها ، بهره مند شدن از شرایط تجارت آزاد از مشوق های اصلی الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی بوده اند. (جوادی ارجمند، ۱۳۸۶)

هرچند از ابتدای تولد گات دولت ایران چه پیش از انقلاب و چه پس از آن همواره نظر بر عضویت ناظر ایران در گات داشت ولی همزمان با برگزاری مذاکرات دور اروگوئه گات در سالهای ۹۴-۱۹۸۶ دولت ایران نیز با عضویت رسمی و دائمی کشور در گات موافقت نمود. با تاسیس سازمان تجارت جهانی WTO در یکم ژانویه ۱۹۹۵ میلادی و جایگزین شدن این سازمان به جای گات که صرفا یک موافقتنامه چند جانبه میان کشور های متعاهد به آن بود ، دولت ایران اشتیاق خود به الحاق در سازمان تجارت جهانی را نیز به دبیرخانه این سازمان ارائه کرده و خواستار الحاق به سازمان تجارت جهانی شد. اما به دلیل وجود موانع سیاسی مختلف در زمان فوق ، درخواست الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی نزدیک به ۵ سال در دستور کار شورای عمومی این سازمان قرار نگرفت. نهایتا در هشتم مه ۲۰۰۱ پس از تحولات به وجود آمده در خصوص سیاست های

۱. برگرفته از بررسی های موردی انجام شده در پژوهش «تحولات مورد نیاز در سیاست ها و نهاد های اقتصادی ایران در راستای الحاق به سازمان جهانی تجارت (WTO)»

اتخاذی ایران و بهبود نگرش سایر کشور ها نسبت به کشور ، دستور عضویت ایران به طور جدی تری در دستور کار شورای عمومی سازمان تجارت جهانی قرار گرفت. سرانجام در سال ۲۰۰۵ و پس از دوره انتظار طولانی وضعیت عضویت ایران بهبود یافت و کشورمان دوباره توانست به عضویت ناظر سازمان تجارت جهانی درآید.

پس از آن جمهوری اسلامی ایران به طور رسمی تدوین یادداشت رژیم تجارت خارجی خود را در دستور کار قرار داد. با فاصله کوتاهی پس از شروع به کار دولت دهم نیز یادداشت رژیم تجارت خارجی در ۲۶ مهر ماه ۱۳۸۸ تصویب و مقرر گردید از طریق وزارت امور خارجه به WTO تحویل گردد. (موسوی دهموردی و بزرگی، ۱۳۹۶)

پس از ارسال یادداشت مربوط به تدابیر و سیاست های تجارت خارجی ایران ، سوالاتی در این زمینه توسط اعضاء مطرح گردید که تا آذر ماه ۱۳۹۰ پاسخ آن به سازمان تجارت جهانی واصل شد. تا کنون (۱۴۰۳) ایران هنوز به عضویت رسمی سازمان در نیامده و موانع مختلف سیاسی ، اقتصادی و حقوقی سد راه الحاق کشور به WTO شده اند که امید است در آینده نزدیک و با بررسی و مجاهدت دولتمردان بخشی از موانع مرتفع گردیده و زمینه ساز حضور ایران در این سازمان باشد.^۱

ب) اصلاحات صورت گرفته جهت عضویت در سازمان تجارت جهانی

یکی از موانع مهم الحاق ایران در سازمان تجارت جهانی که در بخش موانع حقوقی موجود در قانون اساسی نیز به آن پرداخته شد موضوع اصل ۴۴ قانون اساسی ایران بود که ضمن تقسیم بندی نظام اقتصادی کشور به سه بخش دولتی ، تعاونی و خصوصی ، بازرگانی خارجی را در اختیارات گسترده دولت قرار داده و در قانون انحصار تجارت خارجی نیز همین مسئله در سال ۱۳۱۱ مطرح گشته بود ، اما با آغاز طرح خصوصی سازی^۲ از خرداد ماه ۱۳۷۰ با توجه به اصول ۴۴ ، ۱۳۴ ، ۱۳۸ ، قانون اساسی و با اشاره به تبصره ۳۲ و بند های ۳۷-۴ ، ۸-۱ ، ۸-۲ و ۳-۸ قانون برنامه اول توسعه مصوب ۱۳۶۸ (مهدوی عادل و رافعی، ۱۳۸۵) و همچنین به موجب قانون اجرای سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی مصوب بهمن ۱۳۸۶ انحصار تجارت خارجی توسط دولت مرتفع گردید و اکنون موضوع انحصار تجارت خارجی توسط دولت با طیف وسیعی که در گذشته بود وجود ندارد.

همچنین در خصوص اصل ۸۱ قانون اساسی ایران که ممنوعیت اعطای امتیاز تشکیل شرکتها و موسسات به خارجیان را مقرر می دارد ، ملاحظه مشکلات فراوانی که اصل مزبور در نظام اقتصادی ایران از تعارض اصل ۸۱ قانون اساسی با روابط قراردادی دولت ایران و سایر اشخاص با شرکت های خارجی و همچنین با توجه به ماده ۳ قانون ثبت شرکتها ، استفساریه ای توسط نخست وزیر محترم وقت جناب آقای دکتر رجائی مورخ فروردین ۱۳۶۰ به شورای نگهبان واصل گردید که بنا به نظر شورا : «شرکتهای خارجی که با دستگاه های دولتی ایران قرارداد قانونی منعقد نموده اند می توانند جهت انجام امور قانونی و فعالیت های خود در حدود قرارداد های منعقد طبق ماده ۳ قانون ثبت شرکتها به ثبت شعب خود در ایران مبادرت نمایند و این امر با اصل ۸۱ قانون اساسی مغایرتی ندارد». ایجاد این تفسیر توسط شورای نگهبان می تواند بخشی از مشکلات حضور و فعالیت شرکتهای خارجی در ایران را مرتفع سازد.

هرچند در زمان فعلی تالیف این نوشتار (۱۴۰۳) ایران هنوز امکان عضویت در کنوانسیون برن را نیافته است که طیف وسیعی از دلایل مانع عضویت آن می باشند اما همانطور که پیش تر هم گفته شد تصویب قوانینی همانند قانون ثبت اختراعات ، طرح های صنعتی و علائم تجاری مصوب ۱۳۸۶ از دستاورد های قانونگذار ایرانی در حوزه حقوق مالکیت فکری بوده است و خود کمک شایانی به عضویت ایران در سایر کنوانسیون ها و سازمان هایی است که شرط حضور در آنها وجود قوانین مدون در مسئله حقوق مالکیت فکری است.

۱. جهت مطالعه بیشتر و بررسی موردی فرآیند الحاق ایران و سایر کشور های جهان می توان به سایت رسمی سازمان تجارت جهانی (بخش اعضاء سازمان تجارت جهانی) WTO Maps مراجعه نمود.

از مجموعه اصلاحات صورت گرفته در خصوص سرمایه گذاری بیمه خارجی در ایران می توان به ماده ۱۱۳ قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه سالهای (۱۳۹۰ الی ۱۳۹۴) اشاره نمود که مقرر می دارد: «مشارکت شرکت های بیمه خارجی با شرکتهای بیمه تجاری داخلی با اولویت بخش غیر دولتی به منظور ایجاد شرکت بیمه مشترک بازرگانی در ایران، جذب سرمایه خارجی توسط شرکتهای بیمه داخلی و همچنین تاسیس و فعالیت شعب و نمایندگی شرکتهای بیمه بازرگانی خارجی با رعایت سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی و قوانین مربوط مجاز است».

همچنین بر اساس تبصره ماده ۳۵ قانون تاسیس بیمه مرکزی ایران و بیمه گری، انتقال سهام موسسات بیمه ایرانی به دولتهای خارجی یا انتقال بیش از ۴۹ درصد سهام آنها به اشخاص حقیقی یا حقوقی خارجی ممنوع است که مفهوم مخالف این ماده به اینصورت خواهد بود که چنانچه این انتقال سهام کمتر از ۴۹ درصد باشد با مانع مواجه نخواهد بود.

در خصوص معافیت های گسترده مالیاتی و سایر مواردی که نشان از تبعیض میان تولید کنندگان کالاها و خدمات داخلی و خارجی داشت و صراحتا با اصول کاهش تعرفه های گمرکی، الغای کلیه تبعیض های تجاری و به تبع آن با موافقتنامه های راجع به یارانه ها و اقدامات جبرانی و ضد دامپینگ مغایرت داشت اقداماتی از قبیل اصلاح قانون مالیات های مستقیم صورت گرفته است؛ همچنین بند (ب) ماده ۳ قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۳ مقرر داشته: «دولت مکلف است نسبت به هدفمند سازی و ساماندهی یارانه ها و جوایز صادراتی در قالب حمایت های مستقیم و غیر مستقیم اقدام نماید». که نشان از اصلاحات مد نظر قانونگذار ایران در زمینه یارانه ها و مشوق های صادراتی دارد.

همچنین قانونگذار در قانون برنامه پنجساله پنجم توسعه صراحتا عبارت (اصلاح مشوق های صادراتی) را به کار برده است که این صراحت بیان نشانگر اهمیت موضوع اصلاحات مد نظر ایشان است.

در زمینه دامپینگ نیز در سال اردیبهشت ۱۳۹۶، تصویب نامه ای در خصوص اقدامات ضد قیمت شکنی (دامپینگ) به منظور مقابله با اثرات منفی واردات کالاهایی که به کمتر از ارزش عادی آنها قیمت گذاری شده اند، اختصاص یافته است و مطابق ماده ۲ این تصویب نامه کار گروهی مرکب از نمایندگان وزارتخانه های صنعت، معدن، تجارت، امور اقتصادی و دارایی و جهاد کشاورزی، سازمان برنامه و بودجه کشور و سایر دستگاه های اجرایی ذی ربط حسب مورد (با حق رای) وظایف مندرج در ماده ۳ تصویب نامه مزبور را عهده دار خواهند بود.

در زمینه موانع مرتبط با سیاست های اتخاذ شده توسط دولت نیز برخی از تدابیر و سیاست های پیشین دولت امروزه جایگاه پیشین خود را از دست داده و تلاش شده است با نظام نوین اقتصاد جهانی همسو شود. از جمله انحصار بازرگانی خارجی به دولت و شرکت های تابعه آن که پس از تحولات دهه ۷۰ و آغاز جریان خصوصی سازی، اشخاص حقوق خصوصی به عنوان بازیگران جدید صحنه ی اقتصادی جایگزین آن شده اند.

۶- آثار عضویت ایران در سازمان تجارت جهانی

پیش از واکاوی تبعات عضویت ایران در WTO شایسته است وضعیت فعلی اقتصاد ایران را رصد کرده تا با نگرش دقیق تری نسبت به بازار تجارت ایران، آثار الحاق کشور به سازمان تجارت جهانی را بررسی نماییم. به طور کلی تبعات و آثار عضویت ایران در سازمان مزبور می تواند به دو صورت مثبت و منفی ظاهر شود که به صورت مختصر به آن اشاره خواهیم داشت.

پس از انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ و بروز هشت سال جنگ تحمیلی در کشور، اقتصاد ایران برای سالیان متمادی دچار رکود و مشکلات فراوان گردید و تنش های پیش آمده در منطقه و تحریم های سخت سایر کشور ها علیه ایران نیز به بحران اقتصادی کشور دامن زد. مسائلی از قبیل دولتی بودن صنایع بزرگ و بازرگانی خارجی، وجود ممانعت از

سرمایه گذاری سایر کشور ها در قلمرو ایران، وابستگی اقتصادی ایران به درآمد حاصل از فروش نفت در سالهای متمادی، تخصیص نادرست منابع، عدم استفاده صحیح از نیروی انسانی و متخصص، ماشین آلات، انرژی هایی مانند آب و برق، عدم

وجود زیربنای مناسب اقتصادی موجب شده اند امنیت اقتصادی و سرمایه گذاری متناسب با ثروت ملی و منابع عظیم خدا دادی و انسانی کشور وجود نداشته باشد.

ایران نیز مانند سایر کشورهای عضو در سازمان تجارت جهانی ضرورت عضویت در این سازمان را از همان سالهای ابتدای تاسیس WTO احساس کرده است و دولتمردان مطلع می باشند که الحاق کشور به این سازمان آثار مطلوب ذیل را برای اقتصاد ایران در پی خواهد داشت :

افزایش صادرات ایران به سایر کشور ها

گسترش واردات کالا ها و خدمات به کشور

افزایش ورود ارز به کشور

به کارگیری نیروی جوان و متخصص در صنعت

کاهش آمار بیکاری و کمک در بهبود آمار اشتغال زایی

گسترش سرمایه گذاری خارجی در راستای موافقتنامه های سازمان

تقویت جایگاه کشور در بازار های بین المللی

تقویت مسئله رفاه عمومی و وضعیت معیشتی مردم

بهره مندی از سیستم حل اختلاف سازمان تجارت جهانی

ارتقای سیستم بیمه تجاری در رقابت با همتایان خارجی

بهبود صادرات غیرنفتی کشور

بهبود تعامل با شرکت های بین المللی و بهره مندی از تجارب آنها

بهره مندی از شرایط کاهش تعرفه های گمرکی جهت صادرات محصولات ایرانی به سایر کشورهای عضو ؛ که در کنار سایر آثار مثبت حضور در سازمان تجارت جهانی برای کشور ایران رقم خواهد خورد. اما موضوع حائز اهمیت دیگر ، مسئله ارتقای کیفیت کالا ها و

خدمات تولید داخل است تا در صحنه ی رقابت با کالا های مشابه وارداتی به کشور ناکام نمانده و توازن سیستم عرضه و تقاضا را حفظ نمایند ؛ زیرا در صورت ورود کالا ها و خدمات با کیفیتی به مراتب بالاتر از موارد مشابه داخلی ، سیستم بهبود نظام اقتصادی کشور با عضویت در سازمان تجارت جهانی نتیجه معکوس در پی خواهد داشت و آنچه تمایل الحاق ایران به سازمان مزبور بوده است می تواند به اقتصاد داخلی کشور خسارت جدی وارد سازد.

همچنین موضوع پذیرش تمامی موافقتنامه های سازمان تجارت جهانی به جزء چهار موافقتنامه اختیاری آن از چالش های حضور در سازمان برای کشور خواهد بود ، زیرا همانطور که در بالا گفته شد الحاق به سازمان تجارت جهانی نیازمند تحولات اساسی در سیستم اقتصادی ، حقوقی و راهبردی کشور خواهد بود.

یکی از موضوعات حائز اهمیت دیگر در صورت الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی کاهش تعرفه های گمرکی و تغییر در سیستم مالیاتی موجود خواهد بود که می تواند مبلغ قابل توجهی از درآمد های دولت را کاهش دهد و این چالش می بایست از طریق اتخاذ سیاست های دیگر توسط دولت جبران گردد تا کشور با مشکلاتی از قبیل کسری بودجه و به تبع آن بازگشت ثانویه به افزایش درآمد نفتی رو به رو نشود.

افزایش ورود کالا های قاچاق به کشور در صورت ناکارایی رژیم نظارت بر صادرات و واردات از دیگر چالش های پیش روی هر کشور به سازمان تجارت جهانی از جمله ایران خواهد بود ؛ زیرا با الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی با طیف گسترده ای از اشخاصی رو به رو خواهیم بود که به امر صادرات و واردات در فضای بازار آزاد می پردازند و در صورت عدم وجود سیستم نظارت صحیح بر آنها ، شاهد ورود درصد زیادی از کالا های قاچاق به کشور خواهیم بود که شایسته است تدابیر لازم جهت برطرف ساختن این مانع از جانب مسئولین مربوطه اتخاذ گردد.

بحث و نتیجه گیری

ضرورت الحاق به سازمان تجارت جهانی که امروزه به عنوان یکی از مهم ترین نهاد های تجاری بین المللی شناخته می شود ، از مهم ترین مقاصد فعلی اقتصاد ایران است و اعمال اقدامات متناسب با عضویت در این سازمان به دفعات در دستور کار دولت های مختلف در ادوار پس از انقلاب قرار گرفته است. آنچه با بررسی موانع موجود در نظام فعلی قانونگذاری ایران ، ملاک نظر و قضاوت راستین در خصوص امکان سنجی الحاق ایران به سازمان مزبور ، قرار می گیرد این است که کشور ایران با موانعی رو به رو است که برخی از آنها با تغییر در سیاست های دولت تاکنون مرتفع شده ، برخی نیازمند بررسی دقیق تر از جانب متخصصین امر و ارائه راهکار های مناسب در جهت همسان سازی این دست از مقررات ، اتخاذ سیاست های جدید و مدون سازی آن در نظام تقنینی کشور است و برخی دیگر از موانع به گونه ای است که مرتفع ساختن آن به تحول اساسی در قوانین بنیادین کشور از جمله قانون اساسی و مدنی نیازمند است و بازنگری در قانون اساسی نیز به عنوان شالوده سایر قوانین و مقررات عمومی کشور به تشریفاتی همچون مشورت مقام رهبری با مجمع تشخیص مصلحت نظام و ارائه پیشنهاد اصلاح به شورای بازنگری قانون اساسی و سرانجام ارجاع امر به همه پرسی و دریافت آرای اکثریت مطلق شرکت کننده در آن ، نیازمند بنابراین می توان نتیجه است که اصولا بسیار پیچیده و زمان بر است.

گرفت در صورتیکه هیئت دولت اقدام به تنظیم لوایح مرتبط با تغییر قوانین عادی که بخش گسترده ای از موانع قانونی موجود در نظام حقوقی فعلی ما در مسیر عضویت به سازمان تجارت جهانی را تشکیل می دهند ، نماید بخش اعظمی از مصاعب پیش روی الحاق به سازمان مزبور بر طرف خواهد شد. هرچند با توجه به مشکلات فراوانی که هم اکنون پیش روی دولت قرار دارد و زمان محدودی که هر دولت جهت حل و فصل مسایل خواهد داشت ، به نظر می رسد اقدام مناسب جهت عملی ساختن تحولات موجود نیازمند همکاری مجموعه گسترده ای از دکترین حقوقی ، اقتصاددانان ، مشاورین وزیران و هیئت دولت باشد.

منابع

- شیروی، عبدالحسین، ۱۳۹۱، حقوق تجارت بین الملل، چاپ چهارم، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت) مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی
- پادکدامن، رضا، ۱۳۸۴، رفتار ویژه با کشور های در حال توسعه، موسسه مطالعاتی و پژوهش های بازرگانی
- طیار، فاطمه، ۱۳۸۸، آشنایی با سازمان تجارت جهانی WTO
- مجاور حسینی، فرشید، فیاض منش، فرید، ۱۳۸۵، برآورد اثرات بخشی الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی، فصلنامه پژوهش های اقتصادی ایران
- پیلتن، فرزاد، ۱۳۹۱، رژیم حقوقی حل و فصل اختلافات در سازمان جهانی تجارت، دانشنامه حقوق و سیاست
- جوادی، وحید، ۱۴۰۰، تبعات الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی و تاثیر آن بر تجارت بین الملل در ایران، ششمین همایش بین المللی فقه حقوق، وکالت و علوم اجتماعی
- ملائکه پور شوشتری، سید محمد حسن، حمید، کامل، ۱۳۹۷، موانع حقوقی الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی، فصلنامه دانش و پژوهش حقوقی
- نیکبخت، حمیدرضا، بی تا، ماده ۹۶۸ قانون مدنی و ماده ۲۷ قانون دآوری تجاری بین المللی ایران، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۳۱-۳۲
- شریعت باقری، محمد جواد، ۱۳۹۱، حاکمیت اراده بر قرارداد های بین المللی خصوصی، فصلنامه علمی - پژوهشی دیدگاه های حقوق قضایی
- بید آباد، بیژن، طبری، فتحیه، ۱۳۸۴، سازمان تجارت جهانی و الحاق ایران، انتشارات گیتی هنر
- گیاهیپور، هادی، ۱۳۹۵، مبانی فقهی حقوق مالکیت معنوی (فکری)، پویا در آموزش علوم انسانی
- کیانمهر، اصغر، ۱۳۹۷، تاثیر الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی و اثرات آن بر صنعت بیمه، همایش ملی مطالعات پژوهش های علمی علوم انسانی
- صادقی، محسن، غفاری فارسانی، ۱۳۹۰، مغایرت های مقررات حمل و نقل ریلی ایران با اصول سازمان تجارت جهانی (WTO) و ارائه راهکار، مجله پژوهش حقوق و سیاست، دوره ۴۱، شماره ۳
- پاسبان، محمد رضا، جواندل، سعید، حیدریان اله آباد، علی، ۱۳۹۶، ابعاد حقوقی الحاق ایران به سازمان جهانی تجارت در زمینه مقررات صادرات و واردات، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، سال ششم، شماره بیست و یکم
- فتحی، یحیی، ۱۳۹۰، تحولات مورد نیاز در سیاست ها و نهاد های اقتصادی ایران در راستای الحاق به سازمان جهانی تجارت (WTO)، فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۵۸
- فاخری، مهدی، بی تا، سازمان جهانی تجارت و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی وزارت امور خارجه، تهران
- جوادی ارجمند، محمد جواد، ۱۳۸۶، جهانی شدن اقتصاد و پیامد های آن بر سیاست گذاری خارجی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه سیاست دوره ۳۷، شماره ۳
- موسوی دهموردی، سید محمد، بزرگی، وحید، ۱۳۹۶، راهبرد توسعه ملی و الحاق جمهوری اسلامی ایران به سازمان جهانی تجارت، فصلنامه سیاست های راهبردی و کلان، سال پنجم، شماره هفدهم
- مهدوی عادل، محمد حسین، رافعی، حسین، ۱۳۸۵، بررسی جریان خصوصی سازی و تاثیر آن بر تقویت کار آفرینی در ایران، مجله دانش و توسعه (علمی-پژوهشی)، شماره ۱۸

- Anderson, Kym (ed), Strengthening the Global Trading System: from GATT to WTO, Center for International Economic Studies, University of Adelaide, Adelaide, (1996, p 3-5)
- Jacson, John Howard and William J. Davey, Legal Problrms of International Economic Relations: Cses, Materials, and Text on the National and International Regulation of Transitional Economic Relations, West Publishing Co, St Paul, Minn, 2nd ed 1986, P 293
- Dillon, Thomas, the World Trade Organization: a New Legal Order for World trade?, 1995, 16 Michigan Journal of International Law, P 352

Davy, William J., the WTO/GATT World Trading System: an Overview, Kluwer, the Netherlands, 1995, p. 31
www.wto.org
www.patentoffice.ir
 US Trade and Tariff Act
www.tpo.ir

Legal obstacles affecting Iran's membership in the World Trade Organization Analysis of the reforms made in the current legal system

Nazanin Zanjani Esmail Pour

Master's student in private law, Imam Reza International University, Mashhad

Abstract

In today's era, with the expansion of the population and the discovery of the need to facilitate trade between the countries of the world, the presence of an international trade organization that is able to formulate laws and regulations related to export and import, trade liberalization and the settlement of trade disputes between countries in an efficient manner Be understood by governments more than in the past. For this reason, most of the countries of the world join the World Trade Organization as the most important international institution that compiles trade regulations and prepare and compile their regulations based on the agreements of this organization. Since the beginning of the establishment of the World Trade Organization, Iran has understood the importance of joining the said organization, but it has always faced legal, political and international obstacles that have prevented it from becoming a member of this organization. There are different opinions regarding the obstacles in Iran's current legal system, some legal doctrines and economists have proposed solutions to overcome the existing obstacles, and some believe that Iran will face many challenges if it becomes a member of the World Trade Organization. and they have an opinion on the impossibility of Iran's membership in the said organization. In the present research, which was compiled by the library method and based on data description and analysis, the result was obtained that the obstacles to Iran's membership in the World Trade Organization are divided into three categories, some of which have been resolved so far, the other It can be easily changed by presenting the relevant bills to the parliament by the government delegation, and some of the cases need to be revised in the text of the constitution.

Keywords: “World Trade Organization”. “General Agreement on Tariffs and Trade (GATT)”. “legal obstacles to Iran's membership”. “amendments”.